

Розділ 2.

МИСТЕЦТВО ОПЕРНО-СИМФОНІЧНОГО ДИРИГУВАННЯ

УДК 785.11.071.2:782.03(477.54)

DOI 10.34064/khnum1-72.04

Плужніков Віктор Миколайович

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри
хорового та оперно-симфонічного диригування
e-mail: pluzhnikov67@ukr.net
ORCID iD: 0000-0002-4306-7913

**Гене́за харківської школи
оперно-симфонічного диригування**

У світлі культурних подій останніх років помітно зросла увага до української музичної культури, зокрема оперно-симфонічного мистецтва. Усе частіше диригенти, які здобули професійну освіту в Україні, отримують визнання від іноземної спільноти, що свідчить про їх конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці. Разом із тим, необхідно визнати, що досі в інформаційному просторі існує певний «вакуум», коли йдеться про вивчення здобутків конкретних українських шкіл оперно-симфонічного диригування, що зумовлює актуальність звернення до цієї теми й наукову новизну результатів пропонованої розвідки. Мета й завдання цього дослідження – аналіз попередніх наукових джерел, присвячених проблематиці вітчизняного оперно-симфонічного диригування; висвітлення основних етапів становлення та розвитку його харківської школи на тлі найбільш важливих історико-культурних подій ХХ – першої чверті ХХІ століть; визначення кола диригентів, виконавська і педагогічна діяльність яких сприяла формуванню харківської диригентської школи, рекомендації щодо подальших досліджень окресленої проблематики.

Ключові слова: диригування; спеціальний клас оперно-симфонічного диригування; харківська школа оперно-симфонічного диригування; симфонічний оркестр; театр опери та балету; Я. А. Розенштейн; Г. Адлер; В. С. Тольба; К. Л. Дорошенко; Є. В. Дуценко; Ю. Янко.

Постановка проблеми.

Виповнилося вже 97 років з того часу, коли було засновано клас оперно-симфонічного диригування Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського¹. Протягом цього періоду неодноразово змінювалася не лише назва закладу вищої освіти, а й політичне, соціально-економічне та культурне середовище країни. Саме тому на сучасному етапі розвитку диригентської професії в Україні таку увагу приділяють вивченню історії і теорії оперно-симфонічного мистецтва. Майбутні диригенти повинні розуміти сутність оперно-симфонічного виконавства в контексті розвитку світового музичного мистецтва, знати етапи його історичного формування, а також уміти аналізувати сучасні світові тенденції. Ураховуючи масштабність означених завдань, актуальним вважаємо вивчення одного з важливих питань – особливостей становлення та розвитку харківської школи оперно-симфонічного диригування.

Останні дослідження і публікації. Визначення актуальності теми дослідження ґрунтується, перш за все, на аналізі наявної бази наукових джерел. Слід звернути увагу на той факт, що на початку XXI століття з'явилися фундаментальні праці відомих українських науковців: Ю. І. Лошкова, Г. Г. Макаренка, В. І. Рожка та ін. Зокрема, доктор мистецтвознавства, професор Ю. І. Лошков (2007, 2014) зосередився на вивченні історичного аспекту основних етапів становлення диригентського виконавства в Україні, Німеччині, Австрії, США, а також окремих слов'янських країнах (Чехії, Польщі, Словаччини та ін.). Автор ретельно дослідив процес імплементації у XVIII–XIX століттях на теренах України способів та засобів керівництва колективом

¹ За 107 років існування заклад вищої освіти багато разів змінював назву і статус: Харківська консерваторія (1917–1920), Музична академія (1920), Вищий музичний інститут (1921–1924), Музично-драматичний інститут (1924–1934), Харківська державна консерваторія (1934 – 25.10.1963), Харківський інститут мистецтв (26.10.1963–25.12.1972), Харківський інститут мистецтв імені І. П. Котляревського (26.12.1972–31.03.2004), Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського (01.04.2004–16.01.2011), Харківський національний університет імені І. П. Котляревського (з 17.01.2011 дотепер). Назву закладу вищої освіти наведено у статті відповідно до його офіційного статусу, що існував на той час.

виконавців, пов'язаних з європейською музичною культурою, й уперше використав цікаві архівні матеріали, які сприяли науковому обґрунтуванню його досліджень.

Доктор мистецтвознавства, професор В. І. Рожок (2006) присвятив свою монографію диригентській творчості С. В. Турчака. Автор дослідив біографію відомого диригента, особливості його виконавської та педагогічної діяльності в загальному контексті музично-театрального життя України періоду 1960–1980 років. Проаналізовано не лише етапи становлення диригента, а й загальні тенденції розвитку музично-театральної культури України тих часів.

Доктор мистецтвознавства, професор Г. Г. Макаренко (2005) запропонував новий погляд на диригентську творчість, який інтегрує в собі естетичний, мистецтвознавчий і психологічний аспекти. Аналіз наукової проблеми автор здійснив з урахуванням морально-етичних особливостей взаємодії композитора, диригента й музикантів оркестру з відтворенням усіх ланок творчого процесу – від задуму до його реалізації під час публічного виконання твору.

Кандидат мистецтвознавства, доцент М. В. Ферендович вивчала особливості розвитку диригентського мистецтва у Львові першої третини ХХ століття. На її думку, диригентська практика учнів А. Нікіша (Т. Мазуркевича, І. Ноймарка та В. Бердяєва) у Львові свідчить про те, що мистецтво диригування в Галичині формувалося в європейському контексті. «Визначальними в диригентській сфері були: гнучка практика ангажування диригентів і... залучення до співпраці диригентів-гастролерів; орієнтація на виконання найкращих взірців національної та світової музичної спадщини, часте звернення до творчості композиторів-сучасників; органічне поєднання диригентами різних видів діяльності (композиторської, виконавської, педагогічної та організаційної); еволюція диригентської освіти» (Ферендович, 2019: 14).

Кандидат мистецтвознавства, доцент С. А. Мурза (2021) розглянула диригентську техніку як комунікативний феномен: здійснила огляд європейської диригентської традиції з погляду еволюції мануальної техніки; проаналізувала властивості диригентського жесту у виконавському процесі з оркестровим колективом; дослідила індивідуальні

властивості диригентських жестів провідних диригентів ХХ–ХХІ століть; виявила загальні тенденції у використанні диригентських жестів.

Якщо повернутись до предмета нашого дослідження, слід відмітити публікації, присвячені окремим представникам харківської школи оперно-симфонічного диригування. Так, наприклад, Г. А. Абаджян (2021) дослідив творчі здобутки диригента Ш. Г. Палтаджяна; І. Д. Гамкало та В. І. Ніколаєв (2008) висвітлили диригентську та педагогічну діяльність К. Л. Дорошенка; А. І. Муха (2006) аналізував біографію Є. В. Дуценка; І. М. Сікорська (2015) узагальнила творчі досягнення В. С. Тольби; О. І. Чепалов (2005) вивчав події життєтворчості Й. Ю. Вейсенберга. Наведені публікації є змістовними і дуже корисними. Але досі не було дослідження з теми «Генеза харківської школи оперно-симфонічного диригування», яке відповідало б запиту наукового суспільства, що й зумовлює *актуальність* і *новизну* пропонованої статті.

Мета статті – проаналізувати попередні наукові джерела, присвячені названій проблематиці; висвітлити основні етапи становлення та розвитку харківської школи оперно-симфонічного диригування на тлі найбільш важливих історико-культурних подій ХХ – першої чверті ХХІ століття; визначити коло диригентів, чия виконавська і педагогічна діяльність сприяла її формуванню; запропонувати власні рекомендації щодо подальших досліджень окресленої проблематики.

Методологія дослідження. Застосовано комплексний підхід до розкриття теми, який передбачає звернення до таких методів дослідження, як історико-культурологічний, наочний, компаративний – для порівняння й осмислення певних аспектів діяльності диригентів-педагогів. Історико-біографічний та хронологічний підходи застосовано для відтворення важливих подій життєтворчості окремих митців.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У першій чверті ХХ століття Харків мав шанс стати першим містом в Україні, де народилася професійна диригентська освіта. Для цього склалися певні об'єктивні історичні передумови. Зокрема, ще на межі ХІХ–ХХ століть у губерньському місті почало стрімко розвиватися музичне мистецтво, у тому числі його оперно-симфонічний напрям. Будівництво мережі залізниць спростило та суттєво

здешевило транспортне сполучення в європейській частині континенту, у результаті чого почалася ера гастролей великих музичних колективів. Наприклад, 1896 року у Харкові, Києві та Одесі з величезним успіхом пройшли концерти Берлінського філармонічного оркестру під керівництвом видатного угорського диригента А. Нікіша. 1903 року талановитий диригент і відомий музично-громадський діяч Д. В. Ахшарумов організував п'ятимісячні гастролі симфонічного оркестру Полтавського відділення ІРМО, протягом яких дав більш ніж 50 концертів у різних містах, серед них у Харкові. У Харківському оперному театрі на початку минулого століття поряд із постійно працюючими диригентами (Є. Д. Еспозіто, В. І. Сук та ін.) виступали відомі гастролери. Наприклад, у 1910 роки із харківським симфонічним оркестром співпрацювали диригенти З. Носковський, О. М. Виноградський, О. Б. Хесін, О. Бернарді, К. С. Сараджев, М. С. Кленовський, Ю. М. Померанцев, М. А. Малько, С. М. Василенко, М. М. Черепнин та ін. Результати навчально-педагогічної діяльності викладачів Харківського музичного училища виявилися такими значними, що у травні 1917 року на його базі була заснована Харківська консерваторія під керівництвом диригента І. І. Слатіна (1845–1931). Але після бурхливих воєнно-політичних та соціально-економічних подій 1917–1920 років в Україні почалася радикальна трансформація всіх сфер діяльності, тому музично-театральне мистецтво перебувало в надзвичайно важкому кризовому становищі. Відчувався й величезний дефіцит кваліфікованих кадрів.

Для подолання цієї проблеми у вересні 1923 року на посаду диригента Харківського оперного театру і симфонічного оркестру було запрошено професора *Миколу Андрійовича Малька* (1883–1961) – досвідченого фахівця, авторитетного музично-громадського діяча, який започаткував професійну диригентську освіту не тільки в Україні, а й за її межами. За сумісництвом він керував студентським симфонічним оркестром Харківського вищого музичного інституту. За відомостями Н. Костюк і О. Шевчук, виконавському стилю М. А. Малька були властиві бездоганний художній смак, емоційна стриманість, урівноваженість та економність рухів, що не заважало диригентові надавати перевагу музиці романтиків і композиторів

XX століття (Костюк, Шевчук, 2011: 296). Творчість М. А. Малька відрізняли переконливість художніх інтерпретацій оперно-симфонічних творів та бездоганна технічна точність їх виконання; при цьому диригував він напам'ять. Харизматичний диригент одразу привернув до себе увагу харківців та надихнув талановитих музикантів, перш за все молодь. Але атмосфера в оперному театрі після громадянської війни була такою, що про повноцінну професійну діяльність можна було лише мріяти. Залишатися у Харкові лише в ролі симфонічного диригента і викладача вишу більше трьох місяців М. А. Малько не побажав та виїхав до Києва, де 1924 року створив у Музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка перший в Україні спеціальний клас оперно-симфонічного диригування, де плідно працював до весни 1925 року.

Влітку 1925 року було прийнято рішення про відкриття спеціального класу оперно-симфонічного диригування у Харкові. На той час система професійної освіти перебувала у стані реорганізації. Через великий недобір студентів до новоствореного Музично-драматичного інституту всі профільні технікуми України були зобов'язані надати своїх найбільш підготовлених учнів для заповнення вільних місць у столичному закладі вищої освіти. Так, по закінченні III курсу Харківського державного музичного технікуму професор С. С. Богатирьов рекомендував скрипаля Костянтина Дорошенка для навчання на диригентському факультеті Музично-драматичного інституту. Оскільки посада викладача з диригування тривалий час залишалася вакантною, два роки студенти навчалися на теоретичному відділенні, маючи можливість лише спостерігати роботу Л. П. Штейнберга, М. А. Малька, В. В. Бердяєва та інших диригентів, які працювали у Харкові. Нарешті, студенти III курсу Костянтин Дорошенко і Всеволод Рибальченко умовили *Якова Абрамовича Розенштейна* (1887–1946) – професора з класу віолончелі, який керував студентським симфонічним оркестром, – стати їх викладачем за фахом. Я. А. Розенштейн не мав диригентської освіти, але був дуже досвідченим оркестрантом, а також культурною, ерудованою, енергійною та доброзичливою людиною. Згодом він став відомим симфонічним та балетним диригентом, заслуженим артистом України. Таким чином, восени 1927 року

у Харківському музично-драматичному інституті був створений спеціальний клас оперно-симфонічного диригування. Подальший розвиток диригентської освіти у Харкові можна поділити на кілька основних періодів.

Перший період – становлення харківської школи оперно-симфонічного диригування – охоплює два десятиріччя, 1927–1947 роки. Значною мірою її формуванню сприяло заснування в 1928 році у Харкові Української філармонії (Укрфіл), яка мала величезний вплив на розвиток національної музичної культури. 14 жовтня 1929 року Українська філармонія отримала офіційний статус, а Перший державний симфонічний оркестр на чолі з Я. А. Розенштейном став філармонічним. У 1932 році на посаду головного диригента симфонічного оркестру Української філармонії було запрошено *Германа Адлера* (1899–1990) – вихованця Празької консерваторії, який до цього працював у Бремені (Німеччина). За сумісництвом у 1932–1934 роках Г. Адлер викладав на вищих диригентських курсах у Харківському музично-драматичному інституті. Саме під керівництвом Я. А. Розенштейна і Г. Адлера отримали професійну освіту диригенти Павло Баленко, Михайло Будянський, Фанелія Долгова, Костянтин Дорошенко, Дмитро Клебанов, Борис Кожевніков, Володимир Нахабін, Веніамін Тольба та ін. Слід додати, що оперними та балетними спектаклями на харківській сцені в 1930 роки диригували такі майстри музично-театрального мистецтва, як А. Е. Маргулян, А. М. Пазовський, І. О. Паліцин (чес. – Ян Паліце), М. І. Вериківський, Й. Ю. Вейсенберг, А. І. Рудницький, Ф. Штідрі та ін. Студенти-диригенти були зобов'язані відвідувати їх репетиції та вистави.

Початок роботи диригентського класу був дуже вдалим! Але 1934 року Г. Адлер і Я. А. Розенштейн переїхали до Києва – нової столиці України, куди був переведений симфонічний оркестр Української філармонії (Оркестр радіо). З весни 1937 року в СРСР почалися репресії проти іноземних громадян. Через загрозу початку Другої світової війни уряд відмовився від послуг усіх іноземців і в ультимативній формі запропонував їм прийняти радянське громадянство або покинути країну. Багато видатних музикантів змушені були поїхати, унаслідок чого театральні-концертні установи залишилися

без музичних керівників. Більше року посада головного диригента більшості столичних і обласних оркестрів залишалася вакантною.

Повертаючись до історії харківської диригентської школи, слід згадати таку важливу подію, як створення в 1939 році у Харківській державній консерваторії (ХДК) Оперної студії, якою до 1941 року успішно керувала професорка *Софія Дмитрівна Масловська* (1885–1953) – головна режисерка Харківського театру опери та балету. З того часу Оперна студія ХДК / ХНУМ імені І. П. Котляревського дає змогу набувати професійний досвід не лише молодим співакам, а й диригентам, режисерам, хормейстерам, балетмейстерам, концертмейстерам та ін. До 1941 року в Оперній студії працювали такі диригенти, як *Й. Ю. Вейсенберг*, *М. І. Вериківський*, *К. Л. Дорошенко*, *В. С. Тольба*; у період від 1945 року дотепер (у хронологічній послідовності) – *В. Й. Пірадов* (справжнє прізвище – Пірадян), *І. Б. Гусман*, *П. М. Славинський*, *П. Я. Баленко*, *М. П. Будянський*, *І. С. Штейман* – завідувач кафедри оперної підготовки в 1966–1968, 1973–1979 роках, *А. О. Людмилін*, *Л. Ф. Худолей*, *А. В. Калабухін* (справжнє прізвище – Калабуха) – завідувач кафедри оперної підготовки в 1979–2019 роках, *В. І. Ніколаєв*, *В. В. Мутін*, *В. Д. Куценко*, *В. М. Плужніков*, *І. В. Вербицька*, *Ю. О. Яковенко*, *Ю. С. Дяченко* та ін.

Крім *Я. А. Розенштейна* і *Г. Адлера*, у 1930–1940 роках диригування у Харківській державній консерваторії викладали професор *Йосип Юхимович Вейсенберг* (1934–1939), доцент *Веніамін Савелійович Тольба* (1935–1941), доцент *Костянтин Леонтіївич Дорошенко* (1939–1941, 1943–1947), доцент *Володимир Йосипович Пірадов* (1945–1947), а також починав викладати *Ізраїль Соломонович Штейман* – головний диригент ХАТОБу та Оперної студії. На особливу увагу заслуговує творча особистість *В. С. Тольби* – найбільш відомого представника харківської школи оперно-симфонічного диригування. На честь цього видатного диригента 10 червня 2016 року у Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського було встановлено меморіальну дошку, а ім'я *Веніаміна Савелійовича Тольби* давно стало синонімом честі, професійної гідності та високої культури.

У 1947 році через малу кількість студентів та складний соціально-економічний стан країни клас оперно-симфонічного диригування у Харкові був закритий. Від цього часу підготовка оркестрових диригентів здійснювалася у Харківській державній консерваторії лише на кафедрі народних інструментів під керівництвом *Костянтина Леонтійовича Дорошенка* та його колег. Саме К. Л. Дорошенко створив найбільш успішну авторську школу оркестрового диригування. Восени 1950 року він запросив *Ізраїля Борисовича Гусмана* – головного диригента симфонічного оркестру Харківської філармонії – на посаду викладача диригування та керівника оркестрового класу. За його допомогою К. Дорошенко підготував документи, необхідні для затвердження профільним міністерством положення про обов'язкове володіння студентами-«народниками» двома спеціальностями – виконавця-інструменталіста і диригента оркестру народних інструментів. Найбільш обдаровані студенти факультету народних інструментів ставали асистентами диригентів Оперної студії, а згодом – диригентами опери, театрів музичної комедії та симфонічних оркестрів. Серед вихованців професора К. Л. Дорошенка – такі відомі музиканти, як *А. К. Відуліна*, *В. О. Гризодуб*, *А. В. Калабухін*, *О. І. Назаренко*, *В. І. Ніколаєв*, *В. Ф. Савіних* та ін., які протягом кількох десятиліть успішно працювали на різних кафедрах у харківських закладах вищої освіти; *Б. О. Міхеєв* і *В. М. Плужніков* викладають в *Alma Mater*, зберігають і розвивають традиції харківської школи оркестрового диригування.

Другий, короткочасний, *період* відродження класу оперно-симфонічного диригування припадає на 1968–1973 роки, коли у Харківському інституті мистецтв працював за сумісництвом *Євген Васильович Дущенко* (1925–2011) – головний диригент Харківської філармонії (1959–1963), головний диригент ХАТОБу імені М. В. Лисенка (1963–1973). Він закінчив Одеську консерваторію як хормейстер (клас професора К. К. Пігрова) та Київську консерваторію з оперно-симфонічного диригування (клас доцента В. О. Пірадова). У 1968–1973 роках три диригенти (*Віктор Мутін*, *Шаліко Палтаджян* і *Микола Шпак*) здобули другу вищу освіту, а після від'їзду до Києва в 1973 році *Є. В. Дущенко* спеціальний клас диригування у Харкові

знову був закритий. Певні надії на його відродження пов'язували з іменами талановитих диригентів – В. Г. Жорданії (на початку 1980 років) та Р. Г. Нігматуліна (у 1990 роках), але з різних причин мрії студентів так і залишились не здійсненими.

Третій (пострадянський) період розвитку харківської школи оперно-симфонічного диригування охоплював 2008–2020 роки, коли *Ю. В. Янко* – лауреат міжнародного конкурсу, директор Харківської обласної філармонії, головний диригент академічного симфонічного оркестру, заслужений діяч мистецтв України (з 2021 року – народний артист України), доцент (від 2024 року – професор) та *В. М. Плужніков* – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри оперної підготовки – відновили роботу класу оперно-симфонічного диригування у Харківському державному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського. Завдання полягало в тому, щоб створити сучасну систему професійної підготовки диригентів відповідно до Закону України «Про вищу освіту». У 2010–2013 роках фах викладали заслужені діячі мистецтв України, доценти, професори кафедри оркестрових духових інструментів та оперно-симфонічного диригування *В. Д. Куценко* – головний диригент ХНАТОБу імені М. В. Лисенка (1997–2017) і *Ш. Г. Палтаджян* – головний диригент Харківського театру музичної комедії (1979–1993), диригент Молодіжного академічного симфонічного оркестру «Слобожанський» (1993–2012), керівник студентського симфонічного оркестру (1996–2012). У 2016–2022 роках спеціальний клас вів *А. В. Калабухін* – народний артист України, професор і, як згадувалось вище, завідувач кафедри оперної підготовки (1979–2019), а також почесний громадянин Харкова.

У 2020 році почався *четвертий етап розвитку* харківської школи оперно-симфонічного диригування. Його характерною ознакою є міжнародний напрям діяльності: крім громадян України, навчатися мають змогу іноземні здобувачі вищої освіти з багатьох країн світу. Значною мірою цьому сприяє той факт, що ХНУМ імені І. П. Котляревського є членом Європейської асоціації консерваторій, яка об'єднує близько 300 навчальних закладів із 57 країн світу, Європейської асоціації університетів, а також Європейської ліги університетів мистецтв. Відповідно до вибраної Стратегії інтернаціоналізації

на 2020–2025 роки, пріоритетним напрямом міжнародної діяльності є розвиток партнерства з європейськими закладами вищої освіти, а також організація спільних науково-мистецьких проєктів.

Від 2020 року оперно-симфонічне диригування викладає лауреат міжнародних конкурсів *Ю. С. Дяченко* – кандидат мистецтвознавства, доцент, заступник декана оркестрового факультету, художній керівник і головний диригент студентського симфонічного оркестру, диригент ХНАТОБу імені М. В. Лисенка. Дуже показово, на наш погляд, що ані під час тривалої пандемії, коли освітній процес перейшов у формат дистанційного навчання, ані під час повномасштабної війни в Україні іноземні здобувачі освіти не побажали залишити Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Навпаки, з 2023 року магістр *Ч. Сюй* продовжив своє навчання в аспірантурі (науковий керівник – *Ю. С. Дяченко*).

Для оптимізації роботи вишу восени 2022 року секцію оперно-симфонічного диригування переведено на кафедру хорового диригування, яку в 2008–2024 роках успішно очолював *С. М. Прокопов* – заслужений діяч мистецтв України, професор. У вересні 2024 року на посаду в. о. завідувача кафедри хорового та оперно-симфонічного диригування було обрано *Н. А. Белік-Золотарьову* – заслужену діячку мистецтв України, кандидатку мистецтвознавства, професорку. Протягом 2022–2023 навчального року викладачем кафедри був *В. В. Саверський*, а від 2023 року за сумісництвом працює викладачка *А. Є. Шнирьова* – лауреатка міжнародного конкурсу, яка здобула вищу освіту у Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського та Консерваторії імені Ф. А. Бонпорті Тренто та Ріва-дель-Гарда (Тренто, Італія). Серед вихованців кафедри оркестрових духових інструментів та оперно-симфонічного диригування, яка існувала у 2008–2022 роках, і кафедри хорового та оперно-симфонічного диригування за період 2008–2024 років – такі фахівці, як *В. Авдієвський*, *І. Вербицька*, *С. Горкуша*, *Ю. Дяченко*, *І. Карачевцева*, *Д. Корецька*, *Г. Крупська*, *Т. Куценко*, *В. Ляшко*, *С. Неверов*, *Т. Нікогосян*, *Є. Номировська*, *Є. Пашенко*, *М. Поляков*, *О. Радієвська*, *В. Саверський*, *У. Созанська*, *І. Соловей*, *Ч. Сюй* (КНР), *Д. Ткачов*, *Ю. Ура* (Японія), *Р. Уцаповський*, *Ф. Цзінцяо* (КНР),

О. Чемерис, А. Шнирьова, Ю. Яковенко – заслужений діяч мистецтв України. Від 2023 року М. І. Поляков і В. В. Саверський продовжують своє навчання у творчій аспірантурі (творчий керівник – народний артист України, професор Ю. В. Янко).

Висновки.

Як підсумок, зазначимо, що харківська школа оперно-симфонічного диригування сформувалася однією з перших в Україні. Протягом кількох десятиліть вона пройшла непростий шлях розвитку. У перший (1927–1947) та другий (1968–1973) періоди свого становлення та формування вона орієнтувалася на радянські стандарти диригентської освіти. У третій період (2008–2020) було створено сучасну систему професійної підготовки диригентів відповідно до Закону України «Про вищу освіту» з урахуванням досвіду європейських навчальних закладів. Від 2020 року триває четвертий етап розвитку харківської школи оперно-симфонічного диригування, характерною ознакою якого є міжнародний напрям діяльності. Останнє свідчить про визнання певних успіхів харківських фахівців з оперно-симфонічного диригування вже на світовому рівні.

Таким чином, за 97 років представники харківської школи оперно-симфонічного диригування накопичили величезний досвід; вони мають значні творчі та науково-методичні досягнення, а також невичерпний потенціал для подальшого розвитку.

Перспективи подальшого вивчення розглядової теми полягають у поглибленні й популяризації отриманих результатів дослідження шляхом їх активного використання під час проведення занять з навчальних дисциплін «Історія та теорія оперно-симфонічного виконавства», «Методика роботи з оркестром та викладання спеціальних дисциплін» тощо. Важливо також привернути увагу музичної спільноти до науково-педагогічної діяльності харківських диригентів – справжніх майстрів, які зробили значущий внесок у розвиток диригентського мистецтва не лише в Україні, але й далеко за її межами.

ЛІТЕРАТУРА

- Абаджян, Г. (2021). Чарівна валторна Кумайрі, диригент-дослідник Шаліко-джян (творчий портрет Ш. Г. Палтаджяна). *Аспекти історичного музикознавства*, 23, 143–159. DOI 10.34064/khnum2-2309
- Гамкало, І., Ніколаєв, В. (2008). Дорошенко Костянтин Леонтіївич. У кн. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк [та ін.] (Ред.), *Енциклопедія Сучасної України*, [Електронний ресурс], т. 8. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-21053>
- Костюк, Н., Шевчук, О. (2011). Малько Микола Андрійович. У кн. *Українська музична енциклопедія*, т. 3, сс. 295–296. Київ: ІМФЕ НАНУ.
- Лошков, Ю. (2007). *Гене́за та становлення диригентського виконавства в Україні*. Харків: ХДАК.
- Лошков, Ю. (2014). *Оркестрове диригентське виконавство: теорія та практика*. Вінниця: Нова Книга.
- Макаренко, Г. (2005). *Творчість диригента: естетико-мистецтвознавчі виміри*. Київ: Факт.
- Мурза, С. (2021). *Диригентський жест як інструментально-виконавський феномен: компаративно-технологічний підхід*. (Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса.
- Муха, А. (2006). Дущенко Євген Васильович. У кн. *Українська музична енциклопедія*, т. 1, с. 675. Київ: ІМФЕ НАНУ.
- Рожок, В. (2006). *Сонячний маестро*. Київ: Автограф.
- Сікорська, І. (2015). Тольба Веніамін Савелійович. У кн. *Шевченківська енциклопедія*, т. 6, сс. 277–278. Київ: Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка.
- Ферендович, М. (2019). Львівські диригенти – учні Артура Нікіша: до питання формування традицій диригентського мистецтва Галичини першої третини ХХ століття. *Українська музика*, 1(31), 14–22.
- Чепалов, О. (2005). Вейсенберг Йосип Юхимович. У кн. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк [та ін.] (Ред.), *Енциклопедія Сучасної України*, [Електронний ресурс], т. 4. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-32646>

REFERENCES

- Abadzian, H. (2021). The charming horn of Kumayri, a conductor-researcher Shaliko-dzhian (creative portrait of Shaliko Paltadzian). *Aspects of Historical Musicology*, 23, 143–159. DOI 10.34064/khnum2-2309 [in Ukrainian].

- Chepalov, O. (2005). Weisenberg Yosyp Yukhymovych. In I. Dziuba, A. Zhukovskiy, M. Zhelezniak [et al.] (Eds.), *Encyclopedia of Modern Ukraine*, [Electronic resource], vol. 4. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the NAS of Ukraine. <https://esu.com.ua/article-32646> [in Ukrainian].
- Ferendovych, M. (2019). Lviv Conductors-disciples of Arthur Nikisch: on the formation of traditional conducting art of Halychyna of the first third of the 20th century. *Ukrainian Music*, 1(31), 14–22 [in Ukrainian].
- Hamkalo, I., Nikolaiev, V. (2008). Doroshenko Kostiantyn Leontiiovych. In I. Dziuba, A. Zhukovskiy, M. Zhelezniak [et al.] (Eds.), *Encyclopedia of Modern Ukraine*, [Electronic resource], vol. 8. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the NAS of Ukraine. <https://esu.com.ua/article-21053> [in Ukrainian].
- Kostiuk, N., Shevchuk, O. (2011). Malko Mykola Andriiovych. In *Ukrainian Music Encyclopaedia*, vol. 3, pp. 295–296. Kyiv: IMFE NASU [in Ukrainian].
- Loshkov, Yu. (2007). *Genesis and formation of conducting in Ukraine*. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].
- Loshkov, Yu. (2014). *Orchestral conducting: theory and practice*. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].
- Makarenko, H. (2005). *Conductor's creativity: aesthetic and artistic dimensions*. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
- Mukha, A. (2006). Dushchenko Yevhen Vasylovych. In *Ukrainian Music Encyclopaedia*, vol. 1, p. 675. Kyiv: IMFE NASU [in Ukrainian].
- Murza, S. (2021). *Conductor's gesture as an instrumental and performance phenomenon: a comparative and technological approach*. (Extended abstract of PhD diss.). A. V. Nezhdanova Odesa National Music Academy. Odesa [in Ukrainian].
- Rozhok, V. (2006). *Solar Maestro*. Kyiv: Avtohrad [in Ukrainian].
- Sikorska, I. (2015). Tolba Veniamin Saveliiovych. In *Shevchenko Encyclopedia*, vol. 6, pp. 277–278. Kyiv: T. H. Shevchenko Institute of Literature [in Ukrainian].

Viktor Pluzhnikov

Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts,
 PhD in Art Studies, Associate Professor,
 the Department of Choral, Opera, and Symphony Conducting
 e-mail: pluzhnikov67@ukr.net
 ORCID iD: 0000-0002-4306-7913

Genesis of the Kharkiv School of Opera and Symphony Conducting

Statement of the problem. *It has been 97 years since the class of opera and symphony conducting at the I. P. Kotlyarevsky Kharkiv National University of Arts was founded. At the present stage of development of the conducting profession in Ukraine, considerable attention is paid to the study of the history and theory of opera and symphony art. Future conductors must understand the essence of opera and symphony performance in the context of the development of world music, know its stages of historical development, and be able to analyze contemporary world trends. In this context, it is vital to study the peculiarities of the formation and development of the Kharkiv school of opera and symphony conducting.*

Objectives, methods, and novelty of the research. *The purpose of the article is to analyze previous scientific sources devoted to this issue; to highlight the stages of formation and development of the Kharkiv school of opera and symphony conducting against the background of historical and cultural events of the XX – first quarter of the XXI centuries; to determine the circle of conductors whose performing and pedagogical activities contributed to its formation; to offer our own recommendations for further research on the outlined problem. The historical and cultural method, visual, comparative; historical, biographical and chronological approaches are used to recreate important events in the life of individual artists. In the 21st century, fundamental research by Ukrainian scholars appeared: Yu. Loshkov (2007, 2014), H. Makarenko (2006), S. Murza (2021), V. Rozhok (2006), M. Ferendovych (2019), and others, which cover various aspects of opera and symphony conducting. Attention should also be paid to publications dedicated to individual representatives of the Kharkiv school of opera and symphony conducting. H. Abadzhan (2021) studied the creative achievements of conductor Sh. Paltadzhyan, I. Hamkalo and V. Nikolaiev (2008) highlighted the conducting and pedagogical activities of K. Doroshenko, A. Mukha (2006) analyzed the creative biography of E. Dushchenko, I. Sikorska (2015) summarized the performing and pedagogical achievements of V. Tolba, and O. Chepalov (2005) studied the main events of the life of J. Weissenberg. But so far there has been no research devoted to genesis of the Kharkiv School of Opera and Symphony Conducting that would meet the needs of the scientific community. This is the relevance and novelty of the article.*

Research results. *Ya. Rosenstein, P. H. Adler, J. Weissenberg, K. Doroshenko, V. Tolba, E. Dushchenko, Yu. Yanko and other talented teachers created the Kharkiv School of Opera and Symphony Conducting, one of the most famous in Ukraine. The first (1927–1947) and second (1968–1973) periods of its formation and*

development were in accordance with Soviet standards of conducting education. In 1927–1947, under the guidance of professors Ya. Rosenstein, P. H. Adler, J. Weissenberg, and others, conductors received their professional education: P. Balenko, M. Budiansky, F. Dolhova, K. Doroshenko, D. Klebanov, B. Kozhevnikov, V. Nakhabin, V. Tolba and others. In 1968–1973, three conductors (V. Mutin, S. Paltadzhyan and M. Shpak) received their second higher education, and after Professor Dushchenko left for Kyiv, the special class in Kharkiv was closed. In the third period (2008–2020), a modern system of professional training for conductors was created, taking into account the experience of European educational institutions. During these years, experienced teachers worked (in chronological order): Yu. Yanko and V. Pluzhnikov, V. Kutsenko and S. Paltadzhian, and A. Kalabukhin. Since 2020, the fourth stage of the development of the Kharkiv School of Opera and Symphony Conducting has been underway, characterised by its international focus. In addition to Yu. Yanko and V. Pluzhnikov, the Department of Choral and Opera and Symphony Conducting is also home to Yu. Dyachenko and A. Shnyriova. In the period 2008–2024, the following specialists received their conducting education: V. Avdiievskiyi, I. Verbytska, S. Horkusha, Yu. Diachenko, I. Karachevtseva, D. Koretska, H. Krupska, T. Kutsenko, V. Liashko, S. Nievierov, T. Nikohosian, Ye. Nomyrovska, Ye. Pashchenko, M. Poliakov, O. Radievska, V. Saverskyi, U. Sozanska, I. Solovei, C. Xu (China), D. Tkachov, Yu. Ura (Japan), R. Ushchapovskiyi, F. Jingqiao (China), O. Chemerys, A. Shnyriova, Yu. Yakovenko.

Conclusion. The Kharkiv School of Opera and Symphony Conducting was one of the first in Ukraine. It has gone through a difficult but fruitful path of development, as evidenced by the successful activity of Kharkiv opera and symphony conducting specialists at the world level. Over the 97 years of its existence, the teachers have accumulated vast experience, have creative, scientific and methodological achievements, as well as inexhaustible potential for further development.

Keywords: conducting; special class of opera and symphony conducting; Kharkiv school of opera and symphony conducting; symphony orchestra; opera and ballet theatre; Ya. Rosenstein; P. H. Adler; V. Tolba; K. Doroshenko; E. Dushchenko; Yu. Yanko.

Стаття надійшла до редакції 27 червня 2024 року